

Hitler biograferet

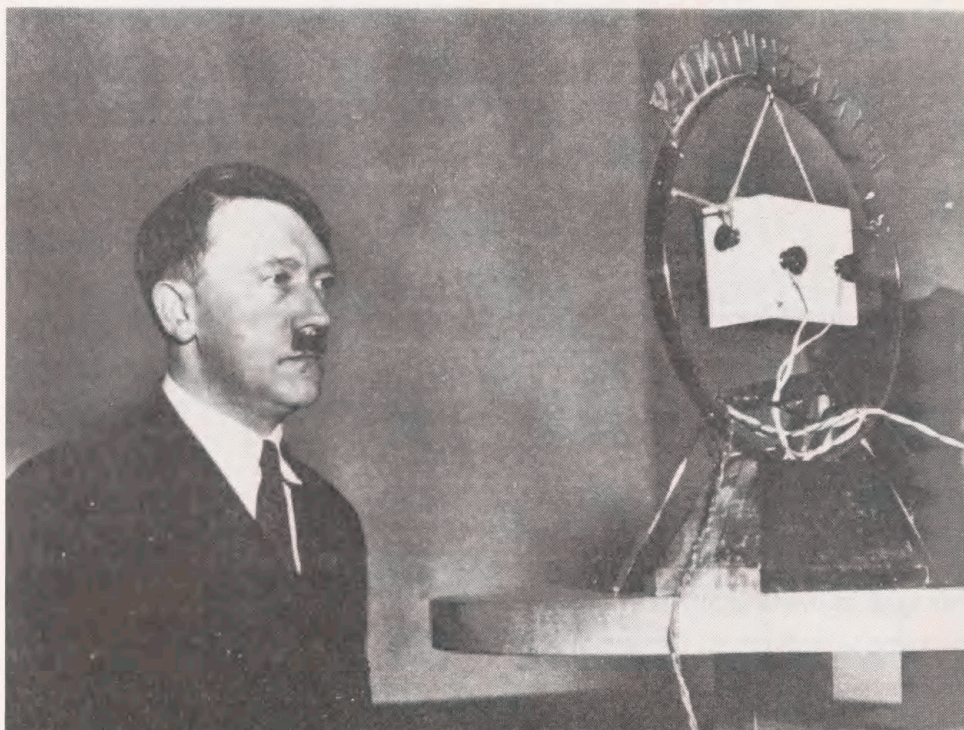
En forskningsoversigt

af universitetslektor, cand.mag. Karl Christian Lammers

Indledning

Alle kender til Adolf Hitler (1889-1945), der regerede som Tysklands Fører 1933 til 1945 og som kom til at spille en historisk rolle som få andre. De fleste har også en mening om ham som person og om hans politik. For dem var han diktator og forbryder. Det er noget af den tilstand man står over for, når man drister sig til at skrive om ham. Som historisk emne er han kendt og gennemlyst, og ny forskning bidrager kun med nye detaljer. Det er følgelig vanskeligt at udsige noget nyt om ham, det er kontroversielt og stridbart at fremlægge en tolkning der rækker ved det almene billede af Hitler som diktator og forbryder. For hvorledes kan man skrive anderledes om en person, der også i mine øjne er ubehagelig og frastødende, ja næsten fremstår som en slags "uperson"¹? Hvorledes kan man karakterisere en person anderledes, der var politisk og moralsk ansvarlig for uhyrlige forbrydelser? I det følgende skal jeg ved hjælp af en diskussion af Hitler-forskningen prøve at reflektere over dette dilemma.

At Hitler som person og fænomen var utiltalende, har jo ikke gjort ham og hans fantastiske karriere betydningsløs eller uinteressant. Ej heller hans virkningshistorie. Snarere tværtimod. Som Fører og diktator kan han i grunden tolkes og forklares noget forskelligt afhængig af den tilgang der lægges til grund. Derfor må der hele tiden kunne stilles nye spørgsmål til ham, til hans karriere og politik. Et af spørgsmålene der må tages op, er naturligvis om den historiske biografi er den rette tilgang til Hitlers liv, om biografien i snæver forstand er rummelig nok til at omfatte og forklare hans rolle og virkningshistorie i det hele taget².

Hitler holder sin første tale til nationen, 1. februar 1933.

Tilgangsdiskussion

Den tyske historiker Joachim Fest har skrevet en af de mest fascinerende og provokerende biografier om Hitler³. Han indleder med at spørge om begrebet "historisk storhed" - overtaget fra Jacob Burchhardts *Weltgeschichtliche Betrachtungen* - kan anvendes på Hitler: "Vores historie kender intet fænomen som ham, skal vi kalde ham 'stor'? Ingen har vakt så meget jubel, hysteri og forventninger, ingen fremkaldt så meget had". Fest anvender formuleringen "hans ejendommelige storhed", men alligevel tøver han med at kalde Hitler stor. Først og fremmest af det han kalder æstetiske årsager, idet fænomet den store personlighed i første række er af æstetisk art, kun sjældent af moralsk art, og selv om der kan dispenseres mht. det moralske, så kan der ikke dispenseres med hensyn til det æstetiske: en helt kan ikke være et ubehageligt menneske. På dette område falder Hitler igennem, mener Fest: "De umenneskeligt ordinære egenskaber hos Adolf Hitler bringer et moment

af frastødende almindelighed ind i billedet, der ikke længere kan dækkes ind af det traditionelle billede af storhed"⁴.

Fest afviser således at Hitler overhovedet kan omfattes af begrebet "historisk storhed". Men det er alligevel interessant at spørgsmålet stilles med hensyn til en person, der dog i sin regeringstid og sit virke har været politisk og moralsk ansvarlig for ubeskrivelige forbrydelser, altså folkedrab på jøder og zigeunere, udryddelseskrigen mod russerne og polakkerne foruden mod hans eget tyske folk.

Fest fremstår naturligtvis som udtryk for en tysk problematik med disse tolkningsovervejelser. For det er i sidste instans spørgsmålet om vurderingen og indplaceringen af 12 år af den tyske nationalstats historie, hvor Hitler var dens øverste leder, der er problemet. Hvad stiller tyskerne op med dem og hermed med Hitler? En i sin samtid afholdt leder, der bagefter blev demaskeret og gjort til forbryder af krigens sejherrer.

Jeg har i mit arbejde med Hitler ikke kunnet starte som Fest, måske har jeg heller ikke syntes at den specifikt tyske problematik var den bedste tilgang. Tilsvarende overvejelser er gjort før og senere af andre Hitler-biografier, som det vil fremgå af forskningsdiskussionen.

Hitlerforskningen

Allerede i samtid blev der skrevet en del om Hitler. Dels som led i den dagspolitiske kamp, dels som led i bestræbelsen på at oplyse om og forklare fænomenet Hitler⁵. Som sådan bør de vurderes. Blandt de samtidige biografier er det alene Rudolf Olden⁶ og navnlig Konrad Heiden, der kan tilskrives større værdi. Især Heiden kom til at få en bestemmende betydning for billedet af Hitler og senere forskningen om ham⁷.

Det blev dog nazismens nederlag i 1945 og også Nürnberg-processens afsløring af dens omfattende forbrydelser, der satte skub i forskningen. Materialet om Hitlers politiske karriere og især regeringstid blev overvældende. Det blev dog ikke tyskerne, der kom først, men derimod englænderne. I første række Alan Bullock, der under krigen havde været rådgiver for den engelske regering og som efter 1945 under indtryk af det billede, der under processen blev givet af Hitler, kastede sig over arbejdet med en Hitler-

biografi. Den udkom i 1952, og den blev en milepæl, der i mange år satte normen for forskningen⁸. De spørgsmål der ledte Bullock var hvor stor en rolle Hitler havde spillet i nazismens historie, og om det billede af en almægtig og dominerende hersker, der dannedes med Nürnberg-processen, var rigtigt: Hvis den rolle der blev tillagt Hitler, var så dominerende, stillede spørgsmålet sig naturligt, hvorfor det havde kunnet lade sig gøre, hvilke egenskaber hos Hitler der havde gjort det muligt⁹.

Bullocks Hitler-biografi fremstår som en klassisk biografi i den forstand, at den var bygget op omkring Hitlers levnedsløb og at den fokuserede på Hitler som en person. Den var en skildring af en politiker og en diktator, ikke hans diktatur eller den tid han voksede op i og kom til at bestemme over. Bullock søgte og fandt dermed i virkeligheden nøglen til hans rolle i hans personlighed og forklaringen på nazismen i manden. Bullock kom til at bekræfte billedet af Hitlers dominerende position, nazismens og Det tredje Riges historie kunne tillægges ham: Alt var Hitlers værk. Den nazistiske bevægelse og selve nazismen blev anskuet mere politisk-organisatorisk som udtryk for Hitlers vilje og politik end socialt og mentalitetsmæssigt som udtryk for nogle strømninger i tiden, der fandt deres udtryksform i nazismen.

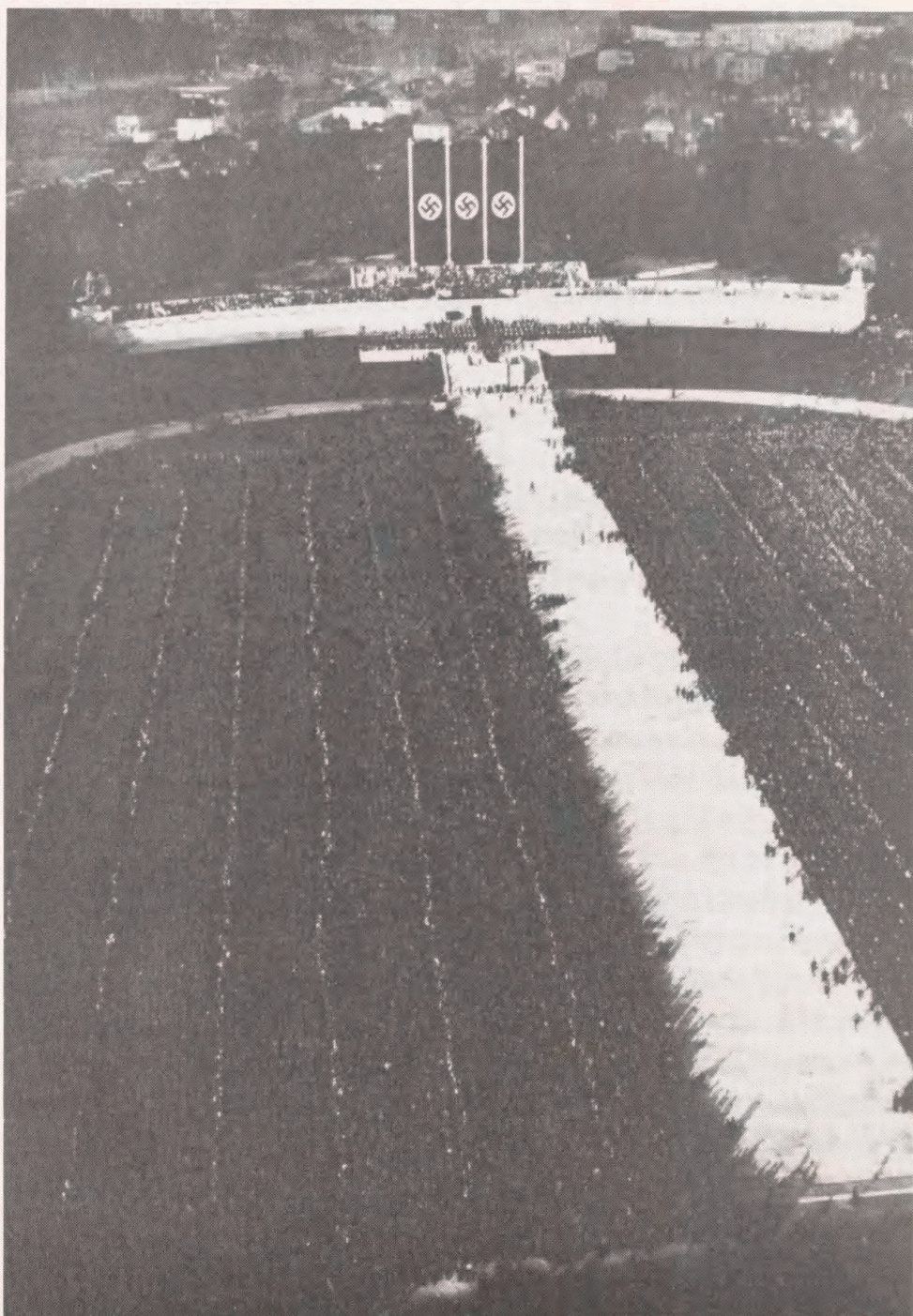
En del faktuelle oplysninger har vist sig ikke at være holdbare. Bullock har senest i 1991 ajourført sit billede af Hitler i sin nye dobbeltbiografi over Hitler og Stalin¹⁰. Tilgangen er den samme som i 1952, selv om der nu er mere tale om en egenlig politisk biografi.

Bullock kom som en englænder udefra, og den forklaring på Hitler og hans person, som han gav, var baseret på resultatet af Hitlers karriere og magt således som det fremstod i 1945. Det kan umiddelbart undre, at det skulle gå til helt frem i 1960'erne, inden der fra tysk side kom de første studier af Hitler. Det må ses i sammenhæng med den omfattende politiske og samfundsmæssige fortrængning der var indtruffet i forhold til den nazistiske tid, efter at tyskerne i 1951 med afnazificeringens ophør officielt havde overstået det nazistiske mellemspil. Det var herefter overladt til historikere og politologer at gå igang med at udforske nazismen. I virkeligheden havde historikerne der stadig var forankret i den historistiske tradition, meget svært ved det og ved at studere et samtidshistorisk emne. Godt nok var der under stor modstand i 1952 blevet oprettet et særligt Institut für Zeitgeschichte i München, der fik den nazistiske periode som sit særlige forskningsfelt, og

fra 1953 udkom det anerkendte samtidshistoriske tidsskrift *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, der skulle formidle forskning og viden om nazitiden. Men i begyndelsen var det politologerne, der anført af Karl Dietrich Bracher satte fokus på nazitiden og baggrunden for den¹¹. Hitler blev fremstillet i sammenhæng med selve nazismen, dog under fremhævelse af den hovedrolle han havde haft i bevægelsens og diktaturets historie. Først i 1960'erne kom de første skildringer om personen Hitler, i 1964 udgav Bracher et mini-portræt¹², og omtrent samtidigt begyndte Werner Maser med at fremlægge sine Hitler-studier¹³. De var detaljerige, men der hersker stor diskussion om Masers fremgangsmåde. De bidrog nemlig ikke meget til synet på Hitler, bort set fra den vægt som Maser tillagde Hitlers sygdomshistorie. Væsentligere blev et andet miniportræt af Hitler, fremlagt af historikeren Ernst Deuerlein¹⁴. Deuerlein, der tidligere havde beskrevet Hitlers entré på den politiske scene¹⁵, præsenterede et billede, der skildrede Hitlers levnedsløb og især hans karriere. Det baserede sig på den viden, der eksisterede i slutningen af 1960'erne.

Det blev dog først Joachim Fest, der med sin kolossale Hitler-biografi i 1973 præsenterede en tysk tolkning af Hitler¹⁶. Den måtte være anderledes end den engelske, fordi den også måtte tematisere den appel og fascination, der var udgået fra Hitler og som havde bundet Hitlers samtid bl.a. den unge Fest til ham. En tysk Hitler-biografi måtte følgelig søge at forklare denne fascination og virkning, hvorfor Hitler havde kunnet vinde og fastholde et flertal af tyskerne bag sig, hvad det var Hitler og nazismen udtrykte i den tyske sammenhæng.

Mens Bullock havde præsenteret et for sin tid forbavsende og alment godtaget billede af en diktator og tyran, som han anskuede udefra, så gik Fest meget mere ind i manden, ind på hans tanker og ideer, og han fremlagde et indlevende, ja forførende portræt af Hitler som fascist og tidsudtryk. Derfor vakte denne første store Hitlerbiografi på tysk enorm opsigt¹⁷, der blev underbygget af den filmatisering som Fest's bog lagde grund til, nemlig *Hitler. Eine Karriere*. På den ene side blev det kritiseret, at nazismen og Hitler blev skildret næsten helt på egne præmisser, den blev beskrevet som den forstod sig selv, og nazismen blev nærmest skildret som "Hitlerisme". På den anden side måtte Fest høre for sin måde at spørge på, eksempelvis med begreber som historisk storhed og for sin tolkningsramme. Fortolkningsrammen

Partidag i Nürnberg 1934. Masserne træder op i titusindvis som kulisse for Føreren.

fastholdt Hitler i sammenhæng med epoken, den fremstillede ham (og nazismen) som udtryk for epoken og f.eks. dens angst og følelser, den fremstillede ham som den fascistiske arketype. Men præciserede også forholdet mellem Hitler og den historiske epoke han levde i: Hitler var kun forståelig i sammenhæng med sin tid, men han blev formentlig en af de få og sidste i historien, der også kom til at sætte præg på den tid.

Fests indlevende metode måtte føre til, at det blev et meget mere indforstået og måske endda sympatisk billede, der blev givet af en person, der nok var handlende, men som samtidigt var et offer. Det blev stærkt understreget i filmatiseringen, der anvendte samtidigt propagandamateriale. Alt i alt fremstod hans Hitler-biografi som et fascinerende værk, der godt nok var kritisk i forhold til personen, men formentlig kom Fest meget tæt på at videregive og bringe forståelse for den fascination fra Hitler, der havde bundet samtiden, og dermed på at forklare hvorfor Hitler i grunden "dæmoniserede" sine omgivelser (også de nazistiske som Rudolf Hess, Joseph Goebbels, ja sågar Albert Speer) og senere i den grad også kunne dæmoniseres inden for historieforskningen.

I 1970'erne udkom der andre portrætter af Hitler. I 1976 beskrev englænderen Joseph Peter Stern Hitlers tiltrækningskraft på tyskerne¹⁸, William Carr skildrede ham som politiker og feltherre¹⁹, og Sebastian Haffner fremsatte en række personlige synspunkter til fænomenet Hitler²⁰. Omtrent samtidigt tog den såkaldte psykohistorie, der i en vis forstand ligger tæt på biografien, fat på Hitler²¹. Anført af amerikanske historikere som Peter Löwenberg og Rudolph Binion²² og under anvendelse af psykoanalytiske metoder tog den fat på forklaringen på visse karaktertræk hos Hitler, der også anerkendes i Hitler-forskningen. Det omdiskuterede er naturligvis om Hitlers karakter og derigennem historiske rolle kan forklares med teorier fra eksempelvis psykologi og psykoanalyse. Historikerne har været meget delte herom, og den gennemgående tendens har været nok at anerkende, at Hitler bestemt havde en særlig karakter, men at den ikke, som det undertiden antages i psykohistorien, er forklaringen på Hitlers politik og virkninger²³. De kan også forklares på anden måde.

I 1980'erne kom det til større diskussion om Hitlers personlighed og rolle og især om Hitlers funktion i nazismen og dens Førerstat. Mens Hans Mommsen fremholdt Hitlers stilling og rolle i det nazistiske magtsystem,

som den der holdt det sammen, så pegede Klaus Hildebrand på hans monokratiske stilling i det 3. rige²⁴. Mommsen har senere udbygget sit synspunkt i en lidt overset skildring af Hitler som nationens Fører²⁵. Et vægtigt bidrag til opfattelsen af Hitlers rolle og virkninger kom med englænderen Ian Kershaws fremstilling af den såkaldte Hitler- og Førermytes integrerende betydning i det nazistiske rige²⁶.

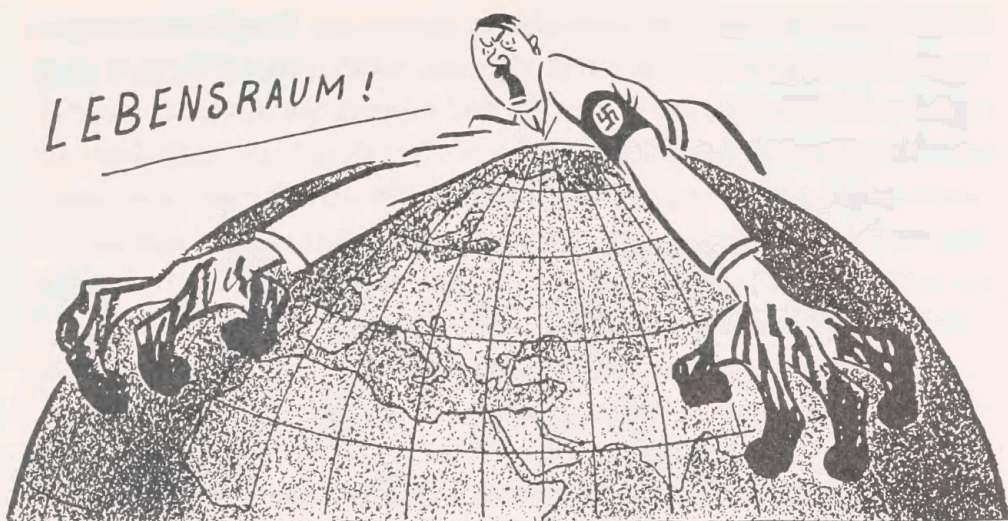
Op til 100-året for Hitlers fødsel i 1989 skabte en ung historiker Rainer Zitelmännendelrøre med to Hitlerbøger, dels om Hitler som "revolutionær", dels en lille biografi²⁷. Zitelmänn gik påny ind i Hitler og tog ham på ordet. Dels gennem sin læsning af Hitler som revolutionær med hensyn til hans sociale og indenrigspolitiske forestillinger, dels ved at fremstille ham som en politiker, hvis tænkning og handlinger var langt mere rationelle end hidtil antaget. Zitelmännns metodiske fremgangsmåde er dog blevet skarpt kritiseret.

Senest har Ian Kershaw udgivet en kortfattet biografi, der fokuserer på Hitler som politiker og hans politiske rolle²⁸. Kershaw er for øvrigt af Penguinforlaget blevet engageret til at skrive en ny stor og ajourført Hitler-biografi, der skal afløse Bullocks klassiske og overlevede værk.

Overvejelser om biograferingen af Hitler

I forhold til Joachim Fest som jeg indledte med, har jeg stillet mig problemet med at skrive en Hitler-biografi lidt anderledes. Hitler fremstår for mig som en ikke særligt behagelig person, ja måske ville jeg endda mene, at der er noget frastødende over ham. Dermed kunne jeg synes forudindtaget mod ham, ja i en vis forstand "partisk" hvilket i nogle henseender måske kan synes uheldigt hvis man som historiker ønsker at bekæftige sig med ham. Dilemmaet har dog ikke været helt reelt, det har kunnet klares ved, at det ikke har været Hitler som person, der har interesseret mig. Det er derimod Hitler som fænomen, Hitler som karriere, Hitler som politiker. Det skulle gøre det muligt at abstrahere fra spørgsmålet om sympati eller antipati, for det må være historisk relevant at spørge hvorfor noget in casu Hitler kunne lade sig gøre. Det må være muligt at betegne det som historisk interessant.

For det andet har jeg selvfølgelig haft problemet med, at der er tale om en kendt og velbeskrevet person om hvem der måske ikke ville kunne for-

Lebensraum! Tegning af A. Pelc.

tælles så forfærdeligt meget nyt. Derfor bliver perspektivet eller tilgangen central. I mit tilfælde har det ført til fokus på politikerrollen, på nazisten Hitler og derigennem nazistisk politik. Der ligger derfor historikerens nysgerrighed og også interesse bag biografiprojektet. Men selvfølgelig også lidt fascination. Fascination over for en politisk karriere der går ud over det sædvanlige, ikke nødvendigvis over for det liv og den person der bar det. Her ligger jeg på linie med Fest, når han fremholder at enhver beskrivelse af Hitler er umulig, hvis man ikke vil medtænke den fascination, der udgik fra ham. Det indebærer, at interessen er begrundet i spørgsmålet om hvorfor hans karriere i det hele taget kunne lade sig gøre, hvorfor han kunne få den magt og indflydelse, som han fik. Det gør det muligt at se bort fra, at Hitler som person langt hen var uinteressant og også frastødende.

Selv om hans stedfortræder i partiet Rudolf Hess havde forkyndt "Hitler er Tyskland, Tyskland er Hitler", og dermed formuleret dæmoniseringen fra Hitler, så kan det i hele taget diskuteres om biografien er den rette tilgang til at behandle et fænomen som Hitler, der tilsyneladende går ud over meget vedkommende. Den traditionelle biografi er for lille til ham, men den klassiske biografi er måske for stor. Han var ikke bare Hitler, han var nazist og hele nazismens historie var uløseligt og tæt forbundet med ham.

Det kan endvidere diskuteres, hvorfor man søger at biografere en person, der ikke helt synes at opfylde kriterierne for en biografi og som

næsten synes at modsætte sig at blive biograferet på traditionel måde. Nemlig som en persons livsforløb med heltens indre og ydre liv og udvikling fra tidlig erindring til grav i fokus. For Hitler kan synes at vægre sig ved at blive biograferet på den måde. Hvis han skulle biograferes, skulle det være som han selv ville det og også havde tilrettelagt det i den såkaldte "parti-historie"²⁹, der beskrev hans liv som et eventyr om den grimme ælling, som en slags helgenvita, som det skete i hans egen *Mein Kampf*. Det kunne dog kun lade sig gøre ved at manipulere med fakta til hans liv.

Dette forhold er med til at forklare nogle af de metodisk-principielle vanskeligheder, som en Hitler-biografi rejser. Først og fremmest med hensyn til at komme tæt ind på livet af personen. Hitler, hans karakter og personlige liv har altid interesseret, derfor har det tilsyneladende været let at fuske med kilderne til hans liv³⁰. Selv om der eksisterer uendeligt meget kildemateriale om Hitler, også fra hans egen hånd og mund, findes der så godt som intet, der kommer tæt ind på ham og beretter om intimt venskab, fortrolighed eller kærlighed. Vi ved i virkeligheden ikke særlig meget om Hitler som menneske, som person, som mand. Ikke engang Albert Speer og Joseph Goebbels, der dog var tæt på ham, opnåede at blive fortrolige³¹. De personer, der intimt og følelsesmæssigt kom ham nær - som hans elskerinder Geli Raubald og Eva Braun -, har ikke udtalt sig om ham som menneske og elsker. Alan Bullock hævder godt nok at havde fundet Eva Brauns dagbøger³², men så er det dog overraskende, at han ikke synes at kunne berette noget om Hitler derfra. Det kan selvfølgelig skyldes, at Hitler måske var ganske uinteressant som menneske, eller også at han enddog i tætte personlige og menneskelige relationer fungerede i roller og kun var politiker.

Hitler har selv så at sige bestemt, at han skulle biograferes som politiker og senere som det Fører-billede, der efter 1933 var blevet bygget op omkring ham. Han bestræbte sig på at det skulle ske i overensstemmelse hermed. For det første sørgede han for at mere menneskelige træk og svagheder ikke fik lov til at træde frem. F.eks. blev han ikke fotograferet i sport og arbejde og heller ikke med briller. For det andet sørgede han for at få fjernet de "beviser", der talte mod hans version og Fører-billedet. Han lod ungdomsvennen Wolfgang Hanisch henrette i 1938, han lod Gestapo lede efter sine lidet berømmelige soldaterpapirer i Linz, og han lod en ældre soldat henrette, der under krigen skadede Førerens omdømme ved at fortælle

historien om Hitler og gedebukken fra skoletiden. Og for det tredje optrådte Hitler altid i roller. Fest taler endda om, at det kun var de rekvisitter som Hitler havde tillagt sig, der gav ham en individuel profil og fremtoning. Rekvisitter som regnfrakken, filthatten og læderkappen, pisken, det sorte overskæg og håret der er redt ned i panden³³. Vi møder ham i og med rekvisitterne, men vi møder ikke personen, der stikker i dem. Vi kender Hitlers data, handlinger, politik og ideologiske tænkning. Men vi ved uendeligt lidt om hans jeg og om hvad der forgik i ham og hans følelser.

Alt i alt gør disse omstændigheder det forståeligt, at Hitler - med mindre man har villet indskrænke sig til at karikere Hitler-mytens billede - har strittet mod at blive biograferet i traditionel eller klassisk forstand. Biograferingen er sket i forhold til hans roller som politiker og statsleder, hans karriere, hans funktion. En skildring af ham og hans liv må derfor blive den politiske biografi centeret omkring det politiske menneske Hitler. Hans liv og karriereforløb kan ikke "reprivatiseres" gennem en traditionel biografi, som Gerhard Schreiber har formuleret det³⁴.

Hitler i den politiske biografi

Det, jeg har forsøgt at skrive, er derfor en politisk biografi der handler om en nazistisk politikers karriere, altså mere om en praktikers end om en ideologs historie. Den handler om en politisk magt og funktion, således som den ligger i titlen Føreren, der var den statslige titel som Hitler tillagde sig den 2. august 1934 (i partiet NSDAP dog allerede fra 1921). Funktionen rummede en uhørt magtfylde, idet den ikke var fastlagt i nogen konstitutionstekst eller underlagt nogle forfatningsmæssige rammer.

Jeg har villet skildre og forklare hvorfor denne usædvanlige karriere kunne begynde og lykkes. Forklaringen har jeg ikke primært søgt eller fundet i figuren, men i en epoke og samtid der af forskellige grunde muliggjorde karrierer som hans. Altså i et samspil med hans samtid og dens betingelser. Hvordan kunne det gå til, at en ganske uinteressant og endog frastødende person kunne samle masserne bag sig og vinde magten i Tyskland og blive dets Fører? Hvorfor og hvordan kunne han få en sådan magt og derved mulighed for spille en historisk betydningsfuld rolle? Hvorfor og hvordan

Nederlaget 1945. Det udbombede område omkring Brandenburger Tor i Berlin.

kunne han opnå den betydning og virkning, der tillægges ham? Det har været min opfattelse, at det ikke kan forklares alene med personen og karakteren, men at det først og fremmest må forklares i sammenhæng med den historiske epoke, som Hitler levede og virkede i og som afgørende satte sit præg på ham. Men som han på sin side også forsøgte - med held - at sætte sit præg på.

Jeg har med andre ord søgt at overvinde dilemmaet ved at tage udgangspunkt i, at det ikke har været mennesket Hitler, Hitler som person, der har interesseret mig. Det er karrieren der fascinerer, det er spørgsmålet om hvorfor den kunne lade sig gøre, der stilles. Det fjerner ikke personen, der greb chancen da den bød sig, ej heller karakteren i personen. Det betragtes bare ikke som det udslaggivende. Dermed er jeg måske også kommet ud over det problem, der ligger i biografien, nemlig at den ved at fokusere på personen og karakteren rummer en risiko for at overvurdere personen og hans karakteregenskaber og undervurdere de betingelser og sammenhænge,

hvorunder han fungerede. Eksempelvis som det ligger i psykohistorien og i den hitleristiske og Hitler-centrerede forskning, når den søger at forklare ting og handlinger i hans liv med problemer i barndommen (forholdet til faderen og moderen), den fejlslagne faglige karriere eller jødiske elementer i familien. De ting og begivenheder som Hitler er involveret i eller iværksætter, kan forklares anderledes.

Udover i den politiske karriere så indbefattes det menneskelige perspektiv derved at jeg anskuer Hitler som nazist, altså som tysk politiker, som udtryk for nazismen og dermed som det han først og sidst var, nemlig nazist. Jeg anskuer ham dermed som udtrykkende de mentaliteter og stemninger, men også de socialhistoriske betingelser, der prægede den første generation af nazister, de såkaldte "gamle kæmper". I disse indgår krigsoplevelsen, det völkisch-nationalistiske motiv, herunder antisemitismen, samt opfattelsen af politik som kamp, ja borgerkrig.

Hitler var dog også mere end gennemsnittet af nazismen, han var den første blandt ligemænd, og han kunne ikke være blevet udskiftet med hvem som helst. Nazismens historie var tæt knyttet til ham, den var næppe blevet den samme uden ham. Hitlers styrke lå i hans eminente politiske tæft, i politik kunne han noget som de fleste andre ikke kunne. Nemlig tale og begejstre. Han var en blændende taktiker, der var mange af sine modstandere overlegen, han ville magt og besad et sikkert magtinstinkt. Han og hans karriere fremviser derfor billedet af en enormt dygtig politiker, der var taktisk dygtig og hensynsløs. Man undervurderer Hitler, hvis man ikke vil erkende det. Han fik efter 1933/34 magt som ingen anden, og han kom med sin magtudøvelse og politik til at overskride grænsen for politik og moral.

Denne magt havde et væsentligt supplement i den Hitler- og Førermyte, der især efter 1934 spillede en central rolle. Den var væsentlig for det nazistiske regimes integrations- og overlevelsessevne. Men den blev også en spændetrøje fordi mytens funktion fordrede permanent succes. Myten fordrede at Hitler havde succes og var offentlig. Da det fra 1941/42 begyndte at gå tilbage i krigen for Hitler og hans Tyskland, begyndte Hitler at sky offentligheden, og myten blev forsøgt omfunktionaliseret af Goebbels. Men dens prestige var angrebet af at Hitler var væk og manglede succes.

Konkluderende må det fremholdes, at bestræbelsen må gå i retning af at give en epokeintegral³⁵ fremstilling af Hitlers liv og karriere. Den lader

ham komme til orde, lader ham tolke, men den fastholder ham i en sammenhæng med epoken og dens vilkår. Det overflødiggør, at man med Joachim Fest kan overveje, om Hitler ville været gået ind i tysk historie som en stor statsmand, hvis han f.eks. var død i 1938 inden han startede Tysklands forbryderiske krig³⁶. Storhed er en uegnet kategori over for Hitler, politisk dygtighed og hensynsløshed er bedre egnede, selv om de rummer de problemer, der er betinget af, at derved accepteres hans mål og midler til at opnå dem. De spørger dog hvad der muliggjorde Hitler og hvad der drev manden i hans værk.

Noter

- 1 Således Joachim Fest: Hitler. Eine Biographie, Frankfurt/M. 1973 (dansk udgave København 1973), s. 697.
- 2 Jvf. til dette også de indledende overvejelser hos den meget biografikritiske Hans Mommsen: Adolf Hitler als "Führer" der Nation, i serien National-sozialismus im Unterricht, bind 11, Tübingen 1984, s. 1ff. Jvf. endvidere som konkret eksempel andet bind af Hans Fredrik Dahls store Quislingbiografi Vidkun Quisling. En Fører for fall, Oslo 1992.
- 3 Jvf. note 1.
- 4 S. 17 og 20 (min oversættelse).
- 5 Jvf hertil oversigten hos Gerhard Schreiber: Hitler. Interpretationen 1923-1983, Darmstadt 1984, s. 17ff, hvor de samtidige vurderinger kommenteres. Jvf. endvidere Wolfgang Wippermann(udg): Kontroversen um Hitler, Frankfurt/M. 1986 samt generelt Ian Kershaw: The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation, London 1985, især s. 61ff.
- 6 Rudolf Olden: Hitler, Amsterdam 1935.
- 7 Konrad Heiden: Hitler. Eine Biographie, 1-2, Zürich 1936/37.
- 8 Alan Bullock: Hitler. A Study in Tyranny, London 1952 (dansk udgave København 1966).
- 9 Bullock i forordet til den tyske udgave Hitler. Eine Studie über Tyrannie, Frankfurt 1964, 1, s. 9.
- 10 Alan Bullock: Hitler & Stalin. Parallel Lives, London 1991 (dansk udgave København 1991).
- 11 Karl Dietrich Bracher: Die Auflösung der Weimarer Republik. Eine Studie zum Problem der Machtverfall in der Demokratie, Villingen 1958, endvidere Bracher, Wolfgang Sauer og Gerhard Schulz: Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34, Opladen 1962.
- 12 Karl Dietrich Bracher: Adolf Hitler, München 1964.
- 13 Werner Maser: Die Frühgeschichte der NSDAP. Hitlers Weg bis 1924, Frankfurt/M. 1965, Werner Maser: Hitlers Mein Kampf. Entstehung, Aufbau, Stil, München 1966, Werner Maser: Adolf Hitler. Legende - Mythos - Wirklichkeit, München 1971, Werner Maser: Adolf Hitler - Das Ende der Führer-Legende, München 1982.

- 14 Ernst Deuerlein: Hitler. Eine politische Biographie, München 1969.
- 15 Ernst Deuerlein: Hitlers Eintritt in die Politik, Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte 7, 1959.
- 16 Jvf. note 1. Fest havde allerede tidligere fremlagt et udkast til Hitler-portrættet i Das Gesicht des Dritten Reiches. Profile einer totalitären Herrschaft, München 1963.
- 17 Jvf. kritisk bl.a. Hermann Graml: Zur neuen Hitlerbiographie von Jachim C. Fest, Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte 22, 1974, J. Berlin m.fl.: Was verschweigt Fest?, Köln 1978.
- 18 Joseph Peter Stern: Hitler, the Führer and the People, London 1976 (tysk udgave 1978).
- 19 William Carr: Hitler. A Study in personality and Politics, London 1978 (tysk udgave 1980).
- 20 Sebastian Haffner: Anmerkungen zu Hitler, München 1978 (dansk udgave København 1979).
- 21 Jvf. diskussionen hos Schreiber s. 316ff.
- 22 Peter Löwenberg: Psychohistorical Perspectives on Modern German History, Journal of Modern History, 47, 1975, Robert G.L. Waite: The Psychopathic God Adolf Hitler, New York 1977, Rudolph Bibion: Hitler und die Deutschen: eine Psychohistorie, Stuttgart 1978 (am. 1976).
- 23 Således også Schreiber s. 319ff.
- 24 Klaus Hildebrand: Monokratie oder Polykratie? Hitlers Herrschaft und das Dritte Reich, i G. Hirschfeld (udg.): Der "Führerstaat", Stuttgart 1981, Hans Mommsen: Hitlers Stellung im Nationalsozialistischen Herrschaftssystem, sammesteds. Dette aspekt er senere blevet taget op af Manfred Funke: Hitler. Starker oder Schwacher Diktator?, Düsseldorf 1989.
- 25 Hans Mommsen: Adolf Hitler als "Führer" der Nation, Tübingen 1984.
- 26 Ian Kershaw: The "Hitler-Myth". Image and Reality in the Third Reich, Oxford 1987.
- 27 Rainer Zitelmann: Hitler. Selbstverständnis eines Revolutionärs, Hamburg 1987, samme Hitler. Eine politische Biographie, Göttingen 1989.
- 28 Ian Kershaw: Hitler, London 1991, samme tendens ligger i min egen Føreren - Hitlers politiske karriere, København 1991.
- 29 Udtrykket stammer fra Max Domarus: Hitler. Reden 1932-1945, Würzburg 1963.
- 30 Vi ved at Ohne Maske. Hitler-Breitling Geheimesprache 1931, udg. af Edourd Calic Frankfurt/M. 1968, er en forfalskning, vi ved at Hermann Rauschnings Gespräche mit Hitler, Danzig 1940, ikke er hvad de giver sig ud for at være, for nogle år siden blev de i offentligheden opreklamerede Hitler-dagbøger afsløret som falskneri, og selv i den omhyggelige samling af Hitlers taler og notitser, som Eberhard Jäckel har udgivet, er der nogle ting der ikke er ægte (Hitler. Sämtliche Aufzeichnungen, Stuttgart 1980).
- 31 Albert Speer: Erinnerungen, Frankfurt 1969, Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente 1924-1941, udg. af Elke Fröhlich, München 1986, Joseph Goebbels: Tagebücher 1924-1945, 5 bind, udg. af Ralf Georg Reuth, München 1992. Jvf. senest Hitler. Reden, Schriften, Anordnungen. Februar 1925 bis Januar 1933, 1-3, udg. af Clemens Vollnhals, München 1992, der dokumenterer det hidtil mindst belyste afsnit af Hitlers liv.
- 32 s. 400.
- 33 s. 445.
- 34 s. 303.
- 35 Schreiber s. 306.
- 36 Fest s. 25.